

ELMÉLKEDÉSEK

A CSÁSZÁR (161-180) FELJEGYZÉSEIBŐL

ELSŐ KÖNYV

1. Verus nagyatyám a nemes jellem és higgadság példája volt.

2. Atyám, hallomásom és emlékeim szerint, maga volt a szerénység és férfiaság.

3. Anyámtól tanultam az istenfélelmet, a jótekonyságot, a tartózkodást nemcsak a rossz elkövetésétől, hanem még a gondolatától is, továbbá a pazarló életmódtól olyannyira elütő egyszerű életet.

4. Dédatyámnak köszönhetem, hogy nem kellett nyilvános iskolákba járnom, hanem otthon élvezhettem kitűnő mesterek tanítását; és hogy megtanultam: ilyen dolgokban nem szabad garaszkodni.

5. Nevelőmtől tanultam, hogy ... kirtartó és kevéssel beérő legyek; hogy magam végezzem el a munkámat, és ne markoljak egyszerre sokat; hogy a besúgással szemben tartózkodóan viselkedjek.

6. Diognétos óvott a hiú törtéttéstől, a varázslók és szemfényvesztők – ráolvasókról, szelleműzésről szóló – fességeinek hitelétől... Ő tanított az őszinte beszéd eltűrésére, ő szoktatott bölcselkedésre..., ő íratott velem már gyermekkoromban filozófiai párbeszédet, ő keltett bennem vágyat a tábori ágy, az állatbőr takaró, általában a görög bölcs életmódjához tartozó tárgyak után.

7. Rusticus gyökereztetten meg bennem a meggyőződést, hogy jellememet javítanom, gondoznom kell; ő óvott attól, hogy eltévelyedve a szofisztika felé hajoljak; hogy hiú elméletekről firkáljak; hogy erkölcsi prédikációkat tartsak; hogy szemkép-

rátatóan páváskodjam mint mindennel törődő vagy tetterős férfiú. Ő idegenített el a szónokias, költőien felcicomázott, finomkodó írásmódtól... Ő intett, hogy leveleimet keresetlenül írjam...; hogy bántalmazóimmal és az ellenem vétőkkel, mihelyt közeledni akarnak hozzám, békülékenyen, engesztelékenyen viselkedjem; hogy figyelmesen olvassak, s ne érjem be a felületes megértéssel; hogy a nagyhangúak ne vegyenek le egykönnyen a lábamról. Ő hívta fel figyelmemet Epiktétos értekezéseire, melyeket saját könyvei közül adott kölcsön.

8. Apollóniosztól tanultam, hogy gondolkodásom szabad, körültekintő, de azért határozott legyen; hogy egy pillanatig se nézzek más vezércsillagra, mint az észre; hogy lelkelem egyensúlyát mindig megtartsam... Rajta, mint élő példán világosan megfigyeltem, hogy ugyanaz az ember lehet nagyon erős akaratú és mégis elnéző. Tanítás közben sem volt türelmetlen. Olyan embert ismertem meg benne, aki szép tulajdonságai közül szemmel láthatóan a legkevesebbre értékelte azt a tapasztalatát és jártasságát, amellyel elméleti tudását másoknak közvetítette. Tőle tanultam meg, hogyan kell barátainktól az úgynevezett szívességeket elfogadnunk anélkül, hogy akár megalázkodnánk, akár semmibevevőségükkel figyelmetlenek volnánk.

9. Sextus jóindulatot csöpögtetett belém; példát mutatott, hogyan kell a háznépet atyai jóindulattal kormányoznom, fogalmat adott róla, miként kell a természetnek megfelelően élnem. Tőle tanultam, hogyan legyen mesterkéletlenül méltóságteljes, hogyan szorgoskodjam barátaim szükségleteinek kitalálásában.

Példát adott a bogaras és hebehurgya emberek iránti türelmességre, a mindenkire való nyájasságra, olyannyira, hogy amit mondott, minden hízelgésnél kellemesebb, mégis a legnagyobb mértékben tiszteletet parancsoló volt. Ezen kívül megértette az életre szükséges alapelveket, módszeresen kikutatta és rendszerbe foglalta őket.

Soha sem harag, sem más szenvedély fellobbanását nem észleltem nála: egyszerre tudott tökéletesen szenvedélytelen és gyengéden barátságos lenni. A dicséretet nem vetette meg, ha nem volt lármás. Nagy tudományát nem fitogtatta.

10. Alexandros grammatikus maga volt a kíméletesség. Sohasem kifogásolta, ha valaki előadásában idegenszerű, nyelvi fonák vagy hibás fordulatot használt, hanem ügyesen szóba hozta a megfelelő kifejezést válasz, kiegészítő magyarázat vagy a tárgyra, de nem a kifejezésre vonatkozó közös megfontolás ürügyén, vagy valami más alkalmas módon, közvetve sugalmazta.

11. Fronto magyarázataiból értettem meg, hogy az önkényuralomnak velejárója az irigység, a ravaszság, a színlelés, továbbá, hogy a mi úgynevezett előkelő embereink általában mennyire szeretetlenek.

12. Alexandros, a platonista filozófus tanította, hogy kényszerűség nélkül senkinek ne mondjam, levélben se írjam: „Nincs időm.” Bokros teendőimet se hozzam fel ürügyül, hogy ezzel a módszerrel következetesen elhárítsam magamtól az emberi együttélés szülte kötelességeket.

13. Catulus buzdított, hogy barátom szemrehányó panaszát, még ha történetesen alaptalan volna is, ne ve-

gyem közönyösen, hanem inkább kíséreljem meg a régi bizalmas viszony helyreállítását. Intett, hogy tanítóimat melegen dicsérjem...

14. Severus testvérem példát adott, hogy szeressem hozzátartozóimat, szeressem az igazságot, szeressem az igazságosságot... Ő adott fogalmat arról, mi a jogegyenlőségre felépített állam, amelyet az egyenlő elbánás és a szólásszabadság elve alapján kormányoznak, mit jelent az az uralom, amely az alattvalók szabadságát mindenek fölé helyezi. Ugyancsak ő buzdított, hogy tartsak ki a filozófia mellett változatlan megbecsüléssel, hogy jótékony és a lehetőség szerint bőkezű legyek, hogy ne adjam fel a barátok szeretetébe vetett jó reményemet és bizalmamat. Ő maga nem titkolta, ha barátai szemrehányást érdemeltek tőle, viszont nekik sem kellett találgatniuk, mit akar, mit nem akar, hiszen nyilvánvaló volt.

15. Maximusnál megfigyeltem az önuralmat, a feltétlen állhatatosságot, a jó kedélyt betegségben és más nehéz viszonyok közt, hogy jellemében szerencsésen keveredik a szelidség és a nemesség, hogy a rászabott munkát zúgolódás nélkül elvégzi.

Mindenki megbízott benne, hogy amit mond, azt úgy is gondolja, és amit tesz, azt nem teszi rossz szándékkal. Semmin nem csodálkozott, semmi nem hozta zavarba, nem sietett, de nem is késlekedett, nem volt tanácstalan és levert, de erőltetetten nyájas sem, hogy azután ismét haragos és bizalmatlankodó legyen.

Jótékony, megbocsátó, őszinte volt, s természet adta egyenesség sugárzott róla, nem pedig kényszeredett önfegyelmzés. Senkinek nem támadt az a gondolata, hogy lenézi, viszont senki sem merte magát derekabnak tartani nála. A tréfalkozásban mindig eltalálta a helyes mértéket.

16. Atyámnál megfigyeltem szelidségét és érett megfontolással formált ítéletéhez való állhatatos ragaszkodását. Az úgynevezett kitüntetések iránt érzéketlen volt, szerette a munkát, mégpedig kitartással, a köz javát szolgálni tudók véleményét készséggel meghallgatta, mindenkivel következetesen érdeme szerint bánt el, s nagy tapasztalata volt annak elbírálásában, hol van szükség nekifeszülésre, hol a gyeplő lazítására...

Akik ügyes-bajos dolgaik miatt elmaradtak társaságából, később ugyanazt a régi jó barátot látták ben-

ne viszont. Megbeszélésein mindent pontosan és állhatatosan számba vett, és nem elégedett meg a létszigetiséggel, hanem következetesen végére járt az igazságnak. Barátait magához kívánta bilincselni: nem váltogatta őket szeszélyesen, de nem is csüngött rajtuk oktanul. Minden körülmények között derűs kedéllyel megállt a maga lábán. Szeretett jó előre gondoskodni, s még a legcsekélyebb dolgokról is eleve intézkedett, fontoskodás nélkül.

Zajos helyeslés vagy hízélgés egyáltalán nem ért fel hozzá. Az állam fontos érdekein gondolva őrködött, a közjakkal takarékosan sáfarkodott, s e tekintetben türelemmel nézett szembe a kifogásokkal...

Senki sem mondhatta róla, hogy csavart eszű, rabszolgalelek, szórászhasogató volna, hanem inkább be kellett vallani, hogy érett, talpig férfi, fölötte áll a hízélgésnek, s a maga és a mások ügyeinek irányítására tett...

Testét mértékkel gondozta, nem, mint aki az életéért remeg, vagy szemrevaló akar lenni, de nem is hanyagul: így különleges gondossága eredményeként a legtrikább esetben szorult rá az orvostudományra, a gyógyszerekre vagy a külső kezelésre.

Különösen dicséretére válik, hogy féltékenységgel nélkül elismerte azoknak a fölényét, akik ékesszólásban, jogtudományban, erkölcsstanban vagy valami más tárgykörben tekintélyre tettek szert, sőt segítségükre volt, hogy mindegyikük képességének megfelelő elismerést arasson. Noha minden tétében az ősök nyomdokán járt, azért nem fitogtatta úton-útfélen az ősi példákhoz való hűségét.

... Nem volt sok titka, csak elvétve egy-egy, az is kizárólag államügyre vonatkozott. Látványosságok rendezésében, építkezéseiben, a népek szánt ajándékok osztogatásában, s más ilyen dolgokban belátás és mérséklet jellemezte, mint olyan embert, aki tekintetét a kötelességre függesztette, nem a tetteiből ráháramló dicsőségre.

... Rá igazán illett volna, amit Sókratéstól szoktak idézgetni: egyformán tudta mellőzni és élvezni azokat a dolgokat, melyeknek nélkülözésében az emberek többsége gyengének, élvezésében mértéktelennek bizonyul.

17. Az isteneknek köszönöm, hogy jó nagyatyáim, jó szüleim, jó nőtestvérem, jó tanítóim, jó háznépem, rokonaim s szinte kizárólag jó barátaim

voltak. Övék a hála, hogy közülük senki ellen nem vétkeztem, bár a hajlandóságom megvolt rá, hogy alkalomadtán ilyesfélét elkövessenek.

Az istenek jóindulatából a körülmények sohasem alakultak úgy, hogy zavarba hozzanak... Ők rendeltek olyan fejedelmi atya irányítása alá, aki a gőg csíráját is ki akarta belőlem irtani, és rávezetett arra a meggyőződésre, hogy császári udvarban is lehet lándzsás testőrök, ragyogó ruhák, fáklyák, szobrok és más hiúság nélkül élnem, hogy lehetséges majdnem magánember életét élnem anélkül, hogy azért az államügyek legfőbb intézésében a kelleténél kevesebb méltóságot vagy tetterőt tanúsítanék.

Az istenek ajándéka volt fivérem, aki jellemével egyrészt képes volt belső világom gondozására serkenteni, másrészt megörvendeztetett becsülésével és szeretetével.

Hála az isteneknek, hogy gyermekeim nem tehetségtelenek és testileg sem rendellenesek, hogy a szónoki, költői és más hasonló tanulmányokban nem vittem az átlagnál többre, mert esetleg fogva tartottak volna, ha könnyű előmenetelt tapasztalok bennük.

... Nekik köszönöm, hogy ...mi sem akadályozott a természet szerint való életben, s amennyiben mégsem értem el ezt a célt, annak én voltam az oka, mert nem ügyeltem az istenek intésére, hogy úgy mondjam, ujjsmutatásaira.

Övék a hála, hogy bírja még testem az én életmódommal járó sok fáradságot; hogy egy ujjal sem nyúltam sem Benedictához, sem Theodotoshoz; hogy később szerelmi fellángolásaimból is kigyógyultam; hogy Rusticusszal szemben, bár gyakran összekocantunk, nem léptem túl a határt, amit később megbántam volna; hogy anyám, noha korai vég várta, élete utolsó éveit legalább velem tölthette.

Övék az érdem, hogy valahányszor szegényen vagy más tekintetben szűkölködően segíteni akartam, sohasem kellett hallanom: „Nincs rá pénz, nincs miből”; hogy én magam sohasem jutottam hasonló szükségbe, s nem kellett más segítségét elfogadnom.

Az istenek adománya feleségem, ez az annyira engedelmes, odaadó, egyszerű asszony...

Nekik köszönöm, hogy ...nem merültem el az ég csodáiba. Mert mindehhez az istenek segítsége és szerencse szükséges.